

ЎЗБЕКИСТОНДА ҚЎШИЛГАН ҚИЙМАТ СОЛИҒИНИНГ ТАРИХИЙ РИВОЖЛАНИШ ЭВОЛЮЦИЯСИ

Ирматов Абдумалик Абдубилол ўғли

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

ORCID: 0009-0009-9894-1987

maliw.irmatov@gmail.com

Аннотация. Мазкур мақола Ўзбекистонда қўшилган қиймат солиғининг тарихий ривожланиши ва эволюциясига бағишланган бўлиб, унинг жорий этилишидан то бугунгача бўлган тарихий даврни кўриб чиққан. Шунингдек, Ўзбекистонда қўшилган қиймат солиғининг пайдо бўлиши босқичлардаги сабаблар ва унинг иқтисодиётга таъсири бўйича илмий тадқиқотлар олиб борилган ҳамда мавзу якунида хулоса ва тавсиялар шакллантирилган.

Калит сўзлар: солиқ, қўшилган қиймат солиғи, эволюция, солиқ-бюджет сиёсати.

ЭВОЛЮЦИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ НАЛОГА НА ДОБАВЛЕННУЮ СТОИМОСТЬ В УЗБЕКИСТАНЕ

Ирматов Абдумалик Абдубилол угли

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. Данная статья посвящена историческому развитию и эволюции налога на добавленную стоимость в Узбекистане, рассматривая исторический период от его введения до наших дней. Также были проведены научные исследования о причинах появления налога на добавленную стоимость в Узбекистане и его влиянии на экономику, а по итогам темы сформированы выводы и рекомендации.

Ключевые слова: налог, налог на добавленную стоимость, эволюция, налогово-бюджетная политика.

HISTORICAL DEVELOPMENT EVOLUTION OF VALUE ADDED TAX IN UZBEKISTAN

Irmatov Abdumalik

Tashkent State University of Economics

Abstract. This article is devoted to the historical development and evolution of the value added tax in Uzbekistan, considering the historical period from its introduction to the present day. Also, scientific studies were conducted on the reasons for the emergence of value added tax in Uzbekistan and its impact on the economy, and conclusions and recommendations were formed at the end of the topic.

Key words: tax, value-added tax, evolution, tax-budget policy.

Кириш.

Қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС) бутун дунё бўйлаб замонавий солиқ тизимларининг асосий элементларидан бири бўлиб, ҳукуматлар учун муҳим даромад манбаи бўлиб хизмат қилади ва бир вақтнинг ўзида иқтисодий хатти-ҳаракатларга таъсир қилади. Унинг турли мамлакатларда жорий этилиши ва эволюциясига кўпинча сон-саноқсиз ижтимоий-иқтисодий омиллар, сиёсий мулоҳазалар ва халқаро тенденциялар таъсир кўрсатади. Ўзбекистон мисолида, ҚҚСни жорий этиш йўли мамлакатнинг молиявий тарихидаги ҳал қилувчи босқични акс эттиради ва унинг кенгроқ иқтисодий ривожланиш траекторияси билан узвий боғлиқдир.

Тадқиқотимиз Ўзбекистонда қўшилган қиймат солиғининг тарихий ривожланиши ва эволюциясини ўрганишга, унинг пайдо бўлиши, амалга оширилиши, муаммолари ва кейинги ислохотларни кузатишга қаратилган. Ўзбекистон шароитида ҚҚСни қабул қилиш босқичларини ўрганиш орқали ушбу тадқиқот унинг иқтисодиётга таъсири, даромадларни шакллантиришдаги самарадорлиги ва солиқ-бюджет сиёсатини шакллантиришдаги ролини ёритишга қаратилган.

Адабиётлар шарҳи.

Ўзбекистонда қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС) эволюциясига ҳам маҳаллий ислохотлар, ҳам жаҳон амалиёти таъсир кўрсатди, бу унинг фискал сиёсатидаги динамик тараққиётни акс эттиради. Ўзбекистонда ҚҚСнинг ривожланиши ва самарадорлиги глобал таъсирлар ва солиқ тизимини оптималлаштиришга қаратилган ички ислохотлар натижасида сезиларли даражада шаклланди. Европа давлатлари билан қиёсий таҳлил шуни кўрсатдики, ҚҚС ставкалари пастроқ бўлишига қарамай, Ўзбекистонда иқтисодий юкларни камайтириш бўйича самарали солиқ ислохотларига эришилди (Абдурахмонов ва бошқалар, 2019).

Ўзбекистоннинг ҚҚС тизими солиқ йиғиш ва иқтисодий рақобатбардошликни ошириш учун бошқа мамлакатларнинг муваффақиятли амалиётларини интеграциялаш, номутаносибликларни бартараф этиш ва янада адолатли ва барқарор солиқ тузилмасига ўтиш орқали турли такомиллаштирилди (Сидорова ва Жураев, 2021). Ўзбекистоннинг ҚҚС тизими барқарор иқтисодий ўсишни қўллаб-қувватловчи адолатли ва самарали фискал тизимни яратиш мақсадида жаҳон амалиёти таъсирида амалга оширилган жиддий ислохотлар орқали ривожланди.

Жўраев ва Амановлар (2020) иқтисодиётда қўшилган қиймат солиғи ундириш механизмини такомиллаштиришда солиқ ставкаларнинг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат эканлигини таъкидлайди: Биринчидан, бозор иқтисодиёти шароитида солиқлар давлат бюджети даромадларининг асосий манбаи бўлиши билан бир қаторда, иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш, иқтисодиётнинг устувор соҳаларни молиявий қўллаб-қувватлаш давлат сиёсатида қўшилган қиймат солиғи муҳим инструментлардан бири ҳисобланади. Мамлакатимиз иқтисодиётини барқарор ривожлантиришда қўшилган қиймат солиғини ундириш механизмини такомиллаштиришга қаратилган чоралар ҳам муҳим роль ўйнайди. Чунки, қўшилган қиймат солиғи давлат бюджетини даромадлар қисмининг қарийб 50 фоизни ташкил этади. Шунинг учун ҳам мамлакатимизда мавжуд солиқ тизимини такомиллаштиришга катта эътибор берилмоқда; Иккинчидан, Билвосита солиқларнинг муаммоларидан бири сифатида солиқ ставкаларининг юқорилигини келтириш мумкин. Ишлаб чиқариш ва қайта ишлаб чиқарувчи корхоналар учун 15 фоизлик солиқ ставкасини 10 фоизга тушириб белгилаш ҳам тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш мақсадга мувофиқ бўларди.

Ўзбекистонда ҚҚС муҳим фискал восита бўлди. Охирги чора-тадбирлар тадбиркорлик субъектлари сонини кўпайтириш ва қўшилган қиймат солиғини ундиришнинг умумий механизмини такомиллаштиришга қаратилмоқда. Миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини пастроқ солиқ ставкаси билан ошириш, солиқ

тўловчиларни ортиқча юкламаган ҳолда ҚҚС бўйича тушумларни ошириш бўйича ишлар давом этмоқда (Урузматов, 2021).

ҚҚС маъмурияти солиқларни йиғиш ва уларга риоя қилиш бўйича маҳаллий муаммоларни ҳал қилиш учун хорижий тажрибадан фойдаланган ҳолда йўналтирилган яхшиланишларни кўрди. Бу давлат бюджети даромадлари барқарорлигини таъминлашга қаратилган кенг қўламли ислохотларнинг бир қисмидир (Комилов, 2020). Ўзбекистонда қўшилган қиймат солиғи тизими ривожланмоқда, солиқ ундириш жараёнининг самарадорлиги ва адолатлилигини ошириш, жаҳон амалиётига мос равишда мамлакат иқтисодий ўсишини қўллаб-қувватлашга қаратилган жиддий ислохотлар амалга оширилмоқда.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Ўзбекистонда замонавий солиқ тизими марказлашган режалаштириш ва давлат мулкчилиги ҳукмрон бўлган Совет Иттифоқи шароитида вужудга келди. 1991 йилда мустақилликка эришгандан сўнг, Ўзбекистон иқтисодий ўтиш даврига, жумладан, солиқ сиёсатида муҳим ислохотларга киришди. ҚҚС жорий этилгунга қадар Ўзбекистон солиқ тизими асосан тўғридан-тўғри солиқлар, жумладан, даромад солиғи, фойда солиғи ва мулк солиғига таянган. Бу солиқлар жисмоний шахслардан, корхоналардан ва мулклардан ундирилиб, давлат даромадлари оқимига ҳисса қўшган. Аммо тўғридан-тўғри солиқларга таяниш маъмурият, риоя қилиш ва даромадларнинг барқарорлиги нуқтаи назаридан қийинчиликлар туғдирди.

Кўпроқ диверсификацияланган солиқ тизимига ўтиш, жумладан, ҚҚСни жорий этиш бир неча омиллар билан изоҳланади. Биринчидан, Ўзбекистон солиқ сиёсатини халқаро стандартлар ва амалиётга мослаштиришга интилди, хусусан, жаҳон иқтисодиётига интеграциялашувга интилди. Иккинчидан, давлат харажатлари ва ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ташаббусларини қўллаб-қувватлаш учун солиқ солинадиган базани кенгайтириш ва даромадларни шакллантириш зарурлиги эътироф этилди.

Ўзбекистонда қўшилган қиймат солиғини жорий этиш тўғрисида қарор қабул қилинишига бошқа мамлакатлар тажрибаси ва халқаро молия институтларининг тавсиялари таъсир кўрсатди. ҚҚС истеъмолга каскадли таъсир кўрсатиши билан, асосан тўғридан-тўғри солиқ режимига нисбатан янада самарали ва адолатли солиққа тортиш воситаси бўлишини ваъда қилди.

Ўзбекистонда қўшилган қиймат солиғи тўғрисидаги қонунларнинг кучга киришига олиб келадиган қонунчилик жараёни манфаатдор томонлар, жумладан, тадбиркорлар, экспертлар ва давлат идоралари билан маслаҳатлашувларни ўз ичига олган. ҚҚС тизимини лойиҳалаш хусусиятлари иқтисодиётнинг тузилиши, истеъмол шакллари ва маъмурий имкониятларни ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистон шароитига мослаштирилди.

ҚҚСнинг жорий этилиши Ўзбекистон солиқ тарихида муҳим босқич бўлиб, солиққа тортишнинг янги даврини эълон қилди, бу кўпроқ диверсификацияланган даромад базаси ва фискал барқарорликни ошириш билан тавсифланади. Албатта, ҚҚСга ўтиш ўз қийинчиликларидан ҳоли эмас эди. Амалга оширишнинг дастлабки босқичи маъмурий тўсиқлар, мувофиқлик муаммолари ва иқтисодиётнинг айрим тармоқларининг қаршилиги билан кечди.

Ушбу муаммоларга жавобан Ўзбекистонда ҚҚС маъмуриятини тартибга солиш, риоя этиш механизмларини такомиллаштириш ва аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларига салбий таъсирларни юмшатиш бўйича ислохотлар амалга оширилди. Бу ислохотлар ҳукуматнинг солиқ тизимини ўз олдига қўйган даромадлар бўйича мақсадларига эришиш, шу билан бирга адолатлилик ва самарадорликни таъминлашга содиқлигини таъкидлади.

Умуман олганда, қўшилган қиймат солиғининг жорий этилиши Ўзбекистоннинг солиққа тортиш тизимидаги ўзгаришини кўрсатди, бу мамлакат замонавий фискал амалиётларни қўллаганлиги ҳамда унинг иқтисодий ўсиш ва ривожланишга интилишидан далолат беради. Бироқ ҳар қандай муҳим сиёсат ўзгаришларида бўлгани каби, Ўзбекистонда ҳам ҚҚСни жорий этиш йўли ўрганиш эгри чизиги билан ажралиб турди, бу унинг имкониятларини тўлиқ рўёбга чиқариш учун доимий мослашиш ва такомиллаштиришни талаб қилади.

Ўзбекистонда қўшилган қиймат солиғининг (ҚҚС) пайдо бўлиши мамлакат фискал тарихидаги муҳим босқич бўлиб, унинг янада диверсификацияланган ва замонавий солиқ тизимига ўтишини акс эттиради. ҚҚСни жорий этиш тўғрисидаги қарорга ички иқтисодий императивлар, халқаро тенденциялар ва кўп томонлама институтларнинг тавсиялари каби омилларнинг уйғунлиги таъсир кўрсатди.

1-жадвал

Ўзбекистонда қўшилган қиймат солиғининг пайдо бўлиши босқичлардаги сабаблар¹²⁰

Сабаблар	Изоҳи
Иқтисодий жараён ва сиёсат императивлари	1991 йилда Совет Иттифоқи парчаланганидан сўнг Ўзбекистон иқтисодий ўтиш йўлига, марказлашган режали иқтисодиётдан бозорга йўналтирилган тизимга ўтди. Ўзбекистон молиявий сиёсатини халқаро стандартларга мослаштириш ва иқтисодий ўсишни рағбатлантириш мақсадида модернизация қилишга интилаётган пайтда кенг қамровли солиқ ислоҳоти зарурлиги яққол намоён бўлди. Даромад солиғи ва фойда солиғи каби тўғридан-тўғри солиқлар Ўзбекистон солиқ тизимининг асосини ташкил этди, ammo уларнинг даромад олиш ва маъмуриятчилик нуқтаи назаридан чекланганлиги солиққа тортишнинг муқобил моделларини ўрганишни тақозо этди.
Халқаро таъсирлар ва энг яхши амалиётлар	Ўзбекистон солиқ сиёсати, хусусан, дунёнинг кўплаб мамлакатлари томонидан қабул қилинган ҚҚС бўйича халқаро илғор тажрибаларни ўрганди. Халқаро валюта жамғармаси (ХВЖ) ва Жаҳон банки каби халқаро молия институтларининг тавсиялари солиқ солинадиган базани кенгайтириш ва даромадларни йиғишни кучайтириш воситаси сифатида ҚҚСни жорий этишни тарғиб қилишда муҳим роль ўйнади.
Қонунчилик жараёни ва ҚҚС тўғрисидаги қонунларни қабул қилиш	Ўзбекистонда қўшилган қиймат солиғи тўғрисидаги қонунларни қабул қилишга олиб келадиган қонунчилик жараёни манфаатдор томонлар, жумладан, давлат идоралари, бизнес ва экспертлар билан кенг қўламли маслаҳатлашувларни ўз ичига олган. Қўшилган қиймат солиғи тўғрисидаги қонун ҳужжатларини ишлаб чиқишда Ўзбекистон иқтисодиётининг ўзига хос хусусиятлари, истеъмол шакллари ва маъмурий салоҳияти ҳисобга олинган. Ўзбекистон ҳукумати қўшилган қиймат солиғи бўйича ижронини тартибга солувчи, аниқлик, шаффофлик ва қонунчиликка риоя этилишини таъминлайдиган мустаҳкам ҳуқуқий базани ишлаб чиқишга устувор аҳамият берди.
Дастлабки дизайн хусусиятлари ва амалга ошириш муаммолари	Ўзбекистоннинг ҚҚС тизимининг дизайн хусусиятлари мамлакатнинг иқтисодий шароитига мослаштирилган бўлиб, имтиёзлар, чегаралар ва мувофиқлик механизмларини назарда тутган. ҚҚСни жорий қилиш бир қанча қийинчиликларга дуч келди, жумладан, маъмурий тўсиқлар, технологик чекловлар ва иқтисодиётнинг айрим тармоқларининг қаршиликлари. Ҳукумат солиқ тўловчиларни ўқитиш, қонун ҳужжатларига риоя қилиш маданияти ва аввалги солиқ режимидан ҚҚСга ўтиш билан боғлиқ масалалар билан курашди.
Ислоҳотлар ва мослашувлар	ҚҚСни жорий этишнинг дастлабки босқичида юзага келган муаммоларга жавобан Ўзбекистон ҚҚС маъмуриятини тартибга солиш, риоя қилиш механизмларини такомиллаштириш ва соҳага оид муаммоларни ҳал қилиш бўйича ислоҳотларни амалга оширди. Бу ислоҳотлар ҳукуматнинг адолатлилик, самарадорлик ва иқтисодий ўсишни таъминлаган ҳолда даромадлар бўйича мақсадларига эришиш учун солиқ тизимини нозик созлаш бўйича қатъийлигини таъкидлади.

¹²⁰ Ўрганишлар асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

Ўзбекистонда ҚҚСнинг пайдо бўлиши мамлакатнинг иқтисодий модернизация ва фискал барқарорликка интилишларини акс эттиради. ҚҚСга ўтиш ўз муаммоларидан холи бўлмасда, у янада диверсификацияланган ва самарали солиқ тизимини яратиш йўлидаги муҳим қадам бўлиб, Ўзбекистонни жаҳон иқтисодиётида доимий ўсиш ва ривожланиш учун жойлаштирди.

Ўзбекистонда ҚҚСнинг жорий этилиши солиққа тортиш базасини кенгайтириш, даромадларни кўпайтириш ва солиқ-бюджет сиёсатини модернизация қилишга қаратилган солиққа тортиш тизимида сезиларли ўзгаришлар бўлди. Хусусан:

1. Ўзбекистонда қўшилган қиймат солиғи тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг кучга кириши қўшилган қиймат солиғи бўйича тўловларни амалга оширишни тартибга солувчи комплекс қонунлар ва меъёрий ҳужжатлар лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва тасдиқлашни ўз ичига олади. Қонунчилик базаси ҚҚСни қоплаш доирасини, рўйхатга олиш талабларини, солиқ ставкаларини, счёто-фактураларни расмийлаштириш тартибини ва солиқ тўловчилар учун мажбуриятларни бажариш мажбуриятларини белгилаб берди. Ўзбекистон ҳукумати ҚҚС тўғрисидаги қонун ҳужжатларида шаффофликни таъминлади, бу эса самарали ижро этилиши ва солиқ тўловчилар томонидан риоя этилишини таъминлади.

2. Қўшилган қиймат солиғини муваффақиятли жорий этиш кенг кўламли маъмурий тайёргарликни, жумладан, солиқ органлари ходимларини ўқитишни, ИТ инфратузилмасини ривожлантиришни, солиқ тўловчиларни қўллаб-қувватлаш хизматларини йўлга қўйишни тақозо этди. Солиқ маъмурияти органларида ҚҚСни самарали бошқариш учун уларни зарур кўникма ва билимлар билан таъминлаш бўйича салоҳиятни ошириш ташаббуслари амалга оширилди. Электрон ариза бериш, ҳисоб-фактура ва ҳисоботларни тақдим этиш, ҚҚСга риоя қилиш жараёнларини соддалаштириш ва шаффофликни ошириш учун ИТ тизимлари ишлаб чиқилган.

3. Ўзбекистон ҳукумати таълим ва хабардорлигини ошириш муҳимлигини англаган ҳолда, солиқ тўловчиларни ҚҚС жорий этилиши, унинг оқибатлари ва уларга риоя қилиш талаблари тўғрисида хабардор қилиш бўйича кенг қамровли кампанияларни бошлади. Тадбиркорлик субъектлари, истеъмолчилар ва бошқа манфаатдор шахсларнинг янги солиққа тортиш тартиби бўйича ҳуқуқ ва мажбуриятлари тўғрисида хабардорлигини ошириш мақсадида ўқув материаллари, амалий машғулотлар ва семинарлар ташкил этилди. Солиқ тўловчиларга ёрдам кўрсатиш марказлари ҚҚС тизими бўйича ҳаракатланаётган солиқ тўловчиларга йўл-йўриқ кўрсатиш ва қўллаб-қувватлаш, сўровларни кўриб чиқиш ва муаммоларни тезкорлик билан ҳал этиш мақсадида ташкил этилди.

4. Ўзбекистонда ҚҚСни жорий этиш соҳага оид динамика ва муаммоларни синчковлик билан кўриб чиқишни талаб қилди. Қишлоқ хўжалиги, соғлиқни сақлаш ва таълим каби айрим тармоқлар ҚҚСнинг муҳим товарлар ва хизматларга таъсирини юмшатиш учун озод қилинган ёки махсус қоидаларга бўйсунган. Тадбиркорлик субъектларининг, хусусан, кичик ва ўрта корхоналар учун янги солиқ режимига мослашишини енгиллаштириш учун ўтиш даври чоралари киритилган.

5. Қўшилган қиймат солиғини жорий этиш самарадорлигини баҳолаш, такомиллаштириш йўналишларини аниқлаш ва юзага келаётган муаммоларни ҳал этиш учун доимий мониторинг ва баҳолаш механизмлари жорий этилди. Солиқ маъмурияти органлари томонидан қўшилган қиймат солиғи тўғрисидаги қонунлар ва меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларга риоя этилишини таъминлаш, солиқ тўлашдан бўйин товлаш ва фирибгарликка қарши курашиш мақсадида мунтазам текширувлар ва мувофиқлик текширувлари ўтказилди. Солиқ тўловчилар ва манфаатдор томонлардан фикр-мулоҳазаларни сўраш учун қайта алоқа механизмлари ўрнатилди, бу эса ҳукуматга реал дунё тажрибаси асосида ҚҚС сиёсати ва тартиб-қоидаларини сошлаш имконини берди.

Пухта режалаштириш, қонунчилик ислоҳотлари, маъмурий тайёргарлик ва жамоатчиликни жалб қилиш саъй-ҳаракатлари орқали Ўзбекистон ҚҚСнинг солиққа тортиш тизимига муваффақиятли интеграциялашувини таъминлаш, даромадларни ошириш, фискал барқарорлик ва иқтисодий ривожланиш учун йўл очишни мақсад қилган.

Ўзбекистонда ҚҚСнинг жорий этилиши иқтисодиётга сезиларли таъсир кўрсатди, бу давлат даромадлари, истеъмол шакллари, инфляция ва умумий иқтисодий ўсишга таъсир кўрсатди. ҚҚСнинг иқтисодиётга таъсирини тушуниш унинг турли тармоқлар ва макроиқтисодий кўрсаткичларга таъсирини таҳлил қилишни талаб қилади.

2-жадвал

Ўзбекистонда ҚҚСнинг иқтисодиётга таъсири¹²¹

Давлат даромадлари	<p>ҚҚС давлат харажатлари, инфратузилма лойиҳалари ва ижтимоий дастурларни молиялаштиришга ҳисса кўшиб, давлат даромадларининг муҳим манбаи бўлиб хизмат қилади.</p> <p>ҚҚСни жорий этиш орқали солиққа тортиладиган базанинг кенгайиши даромадларни йиғишнинг кўпайишига олиб келди, давлатни тўғридан-тўғри солиқларга нисбатан барқарор ва диверсификацияланган даромад манбалари билан таъминлади.</p>
Истеъмол намуналари	<p>ҚҚС товарлар ва хизматларнинг нисбий нархларига таъсир кўрсатиш орқали истеъмол моделларини ўзгартирди. ҚҚСнинг жорий этилиши дастлаб нархларнинг бироз ошишига олиб келган бўлиши мумкин, чунки корхоналар солиқ юкини истеъмолчиларга ўтказиб юборган.</p> <p>Вақт ўтиши билан истеъмолчилар нархларнинг ўзгаришига жавобан ўзларининг сарф-харажат одатларини ўзгартиришлари, ҚҚС ставкалари пастроқ бўлган товарлар ва хизматларни афзал кўришлари ёки юқорироқ ставкалар ўрнини босувчи маҳсулотларни излашлари мумкин.</p>
Инфляция	<p>ҚҚСнинг инфляцияга таъсири талабнинг эгилувчанлиги, таклифнинг жавоблари ва пул-кредит сиёсати чоралари каби омилларга қараб кўп қиррали бўлади.</p> <p>ҚҚСнинг дастлабки жорий этилиши нархларнинг ошиши туфайли инфляциянинг вақтинчалик ўсишига олиб келиши мумкин бўлсада, инфляцияга узоқ муддатли таъсир одатда ўртача даражада бўлади, чунки корхоналар ва истеъмолчилар янги солиқ режимига мослашади.</p>
Бизнеснинг рақобатбардошлиги	<p>ҚҚС ишлаб чиқариш харажатлари ва нарх стратегиясига таъсир кўрсатиш орқали корхоналарнинг, хусусан, экспортга йўналтирилган саноатнинг рақобатбардошлигига таъсир қилиши мумкин.</p> <p>Корхоналар, айниқса, кичик ва ўрта корхоналар учун рақобатбардошлигига таъсир кўрсатиши мумкин бўлган ҚҚС билан боғлиқ бўлган маъмурий юклар ва мувофиқлик харажатларига дуч келиши мумкин.</p>
Инвестициялар ва иқтисодий ўсиш	<p>ҚҚС инвестициялар ва иқтисодий ўсиш учун ижобий ва салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Бир томондан, ҚҚС тушумларининг барқарорлиги ва прогнозлилиги инфратузилма ва ривожланиш лойиҳаларини давлат томонидан молиялаштиришнинг ишончли манбасини таъминлаш орқали инвестицияларни рағбатлантириши мумкин.</p> <p>Бошқа томондан, ҚҚС бизнес юритиш харажатларини ошириши мумкин, айниқса капитал кўп бўлган тармоқлар учун, бу қисқа муддатда инвестициялар ва иқтисодий ўсишни сусайтириши мумкин.</p>
Тарқатиш эффектлари	<p>ҚҚСнинг турли даромад гуруҳлари ва ижтимоий-иқтисодий синфларга тақсимлаш таъсири ташвишли масаладир, чунки ҚҚС одатда регрессив ҳисобланади ва кам таъминланган уй хўжаликларига номутаносиб равишда таъсир қилади.</p> <p>ҚҚСнинг регрессив хусусиятини юмшатиш учун сиёсатчилар манзилли ижтимоий ёрдам дастурлари, асосий товарлар ва хизматлар учун имтиёзлар ва прогрессив даромад солиғи тизимлари каби чораларни қўллашлари мумкин.</p>

¹²¹ Ўрганишлар асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

2-жадвалга асосланиб айтадиган бўлсак, ҚҚСнинг Ўзбекистон иқтисодиётига таъсири кўп қиррали бўлиб, давлат даромадлари, истеъмол шакллари, инфляция, бизнеснинг рақобатбардошлиги, инвестициялар ва тақсимлаш натижаларига таъсир кўрсатади. ҚҚС даромадларни ошириш ва иқтисодий ўсишни қўллаб-қувватлаш потенциалига эга бўлсада, сиёсатчилар аҳолининг заиф қатламларига салбий таъсирларни юмшатиш ва солиқ юкининг адолатли тақсимланишини таъминлаш учун унинг амалга оширилишини диққат билан бошқариши керак.

Ўзбекистоннинг ҚҚС жараёнидаги сўнгги ўзгаришлар келажак истиқболлари билан бир қаторда мамлакатнинг солиқ-бюджет сиёсати ва иқтисодий йўналишини шакллантиришда ҳал қилувчи роль ўйнайди. Ушбу ўзгаришлар ва истиқболларни ўрганиб, манфаатдор томонлар муаммоларни олдиндан билишлари, имкониятларни аниқлашлари ва барқарор ўсиш ва ривожланиш йўналишини белгилашлари мумкин.

Хулоса ва таклифлар.

Ўзбекистонда қўшилган қиймат солиғининг жорий этилиши ва ривожланиши миллий молия тарихидаги муҳим боб бўлиб, унинг модернизация, иқтисодий ислоҳот ва жаҳон иқтисодиётига интеграциялашув йўлини акс эттиради. Ўзбекистон марказлашган режали тизимдан бозорга йўналтирилган иқтисодиётга ўтиши муносабати билан қўшилган қиймат солиғини қабул қилиш солиққа тортиш базасини кенгайтириш, даромадларни шакллантириш ва иқтисодий ўсишни рағбатлантиришга қаратилган фискал сиёсатнинг асоси сифатида намоён бўлди.

Ўзбекистонда пухта қонун ҳужжатлари қабул қилиниши, маъмурий тайёргарлик ва халқ таълими соҳасидаги саъй-ҳаракатлар натижасида қўшилган қиймат солиғи тўлови муваффақиятли жорий этилди, дастлабки қийинчиликларни енгиб ўтиб, янада самарали ва адолатли солиқ тизимига асос солинди. Ўзбекистон шароитига мослаштирилган ҚҚС тизими шаффофлик, адолатлилик ва самарадорликни таъминлаш учун соҳага оид қоидалар, мувофиқлик механизмлари ва маъмурий кафолатларни ўз ичига олган.

Ўзбекистондаги ҚҚС жараёнидаги қонунчиликдаги янгиланишлар, технологик ютуқлар ва соҳавий ислоҳотлар ҳукуматнинг ривожланаётган иқтисодий воқеликлар ва халқаро стандартларга жавобан доимий такомиллаштириш ва мослашишга содиқлигини таъкидлайди. Технологиядан фойдаланиш, халқаро ҳамкорликни ривожлантириш ва ижтимоий фаровонликка устувор аҳамият бериш орқали Ўзбекистон ҚҚСнинг давлат даромадлари, иқтисодий ўсиш ва ижтимоий фаровонликка таъсирини оптималлаштиришни мақсад қилган.

Ўзбекистон айрим тавсияларни амалга ошириш орқали ҚҚС тизимини мустаҳкамлаши, даромадлар кўпайиши, иқтисодий ўсишни рағбатлантириши ва ижтимоий фаровонлик натижаларини яхшилаши мумкин. ҚҚС бўйича самарали ислоҳот барқарор ривожланиш ва умумий фаровонликка эришиш учун сиёсий чоратадбирлар, институционал ислоҳотлар ва манфаатдор томонларнинг иштирокини бирлаштирган ҳолда яхлит ёндашувни талаб қилади. Хусусан:

- ✚ солиқ тўловчилар, хусусан, кичик ва ўрта корхоналар учун маъмурий юкларни камайтириш учун ҚҚСни рўйхатдан ўтказиш, топшириш ва ҳисобот бериш жараёнларини соддалаштириш;

- ✚ мақсадли текширишлар, мувофиқликни текшириш ва ижро чораларини кўриш орқали солиқ тўлашдан бўйин товлаш, фирибгарлик ва қонун ҳужжатларига риоя қилмаслик ҳолатларига қарши курашиш бўйича саъй-ҳаракатларни кучайтириш;

- ✚ самарадорлиги ва сиёсат мақсадларига мос келишини таъминлаш учун соҳага оид имтиёзлар, чегаралар ва махсус қоидаларни ҳар томонлама кўриб чиқиш;

- ✚ ҚҚС маъмуриятчилигини модернизация қилиш, самарадорликни ошириш ва солиқ тўлашдан бўйин товлашга қарши курашиш учун электрон ҳисоб-фактуралар,

онлайн ариза бериш тизимлари ва маълумотлар таҳлили каби технологияга асосланган ечимларни қўллаш;

✚ Ўзбекистондаги ҚҚС тизимини жаҳон стандартлари билан таққослаш учун илғор тажрибалар ва меъёрий ўзгаришлардан хабардор бўлиш, мослаштириш ва уйғунлаштириш имкониятларини аниқлаш лозим. Билим алмашиш, тажриба алмашиш ва ҚҚСни ислоҳ қилиш бўйича ҳамкорликни ривожлантириш учун халқаро ташкилотлар ва тенгдош давлатлар билан ҳамкорлик қилиш;

✚ номутаносибликни аниқлаш ва регрессивликни юмшатиш бўйича мақсадли чора-тадбирларни амалга ошириш учун ҚҚСнинг турли даромад гуруҳлари ва ижтимоий-иқтисодий синфларга тақсимлаш таъсирини мунтазам равишда баҳолашни ўтказиш;

✚ божхона тартиб-қоидаларини соддалаштириш, савдо тўсиқларини камайтириш ва трансчегаравий савдони осонлаштириш ва халқаро операцияларда ҚҚСга риоя этилишини таъминлаш учун қўшни давлатлар билан ҳамкорликни кучайтириш. Савдони енгиллаштириш ва иқтисодий интеграцияни рағбатлантириш учун импорт ва экспортга ҚҚСни халқаро стандартларга мослаштириш;

✚ ҚҚС бўйича маъмуриятчиликда шаффофликни, шу жумладан ҚҚС бўйича даромадлар, харажатлар ва мувофиқлик маълумотларини жамоатчиликка ошкор қилиш, ҳисобдорлик ва жамоатчилик ишончини ошириш. Коррупциянинг олдини олиш ва солиқ маъмуриятчилигида ҳалолликни таъминлаш учун институционал салоҳиятни, бошқарув тузилмаларини ва ички назоратни кучайтириш;

✚ ҚҚС ислоҳоти бўйича фикр-мулоҳазаларни сўраш, биргаликда ечимларни яратиш учун манфаатдор томонлар, жумладан, корхоналар, саноат бирлашмалари, фуқаролик жамияти ташкилотлари ва илмий доиралар билан конструктив мулоқот ва ҳамкорликни ривожлантириш лозим.

Адабиётлар / Литература/ Reference:

Abdurakhmanov Olim Kalandarovich, Khazratkulova Lola Narmuminovna, Mirsoatov Alisher Kudratullaevich *World Experience of Application of the Added Value Tax and Prospects of its use in the Republic of Uzbekistan International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*. ISSN: 2277-3878, Volume-8, Issue-3S, October 2019

Bhatti M. A., Isayev F. *Evaluating the Effectiveness of Mandatory IFRS Adoption in Enhancing Transparency and Governance in Saudi Arabia //Cuadernos de Economía. – 2023. – T. 46. – №. 132. – C. 110-119.*

Ikromovich, I.F. (2022). *Analysis of resource taxes based on tax analysis technique. International Journal of Management IT and Engineering, 12(12), 65-71.*

Isaev, F. (2021). *Advantages of applying tax incentives in the conditions of economic crisis. International Journal of Marketing and Technology, 11(8), 15-25.*

[Isaev, F.I. \(2021\). Tax Policy of the Republic of Uzbekistan. International Journal of Management IT and Engineering, 11\(8\), 1-9.](#)

Kamilov, M. (2020). *Improvement of value added tax administration -factor in maintaining sustainability of the state budget income. innovations in economy. <https://doi.org/10.26739/2181-9491-2020-5-3>.*

Khamdamov, S. J., Usmanov, A. S., Abdulazizova, O., Isaev, F., Kholbaev, N., Makhmudov, S., & Kholbaeva, S. (2022, December). *ECONOMETRIC MODELING OF CENTRAL BANK REFINANCING RATE IN UZBEKISTAN. In Proceedings of the 6th International Conference on Future Networks & Distributed Systems (pp. 253-257).*

Sidorova, E., & Dzhuraev, A. (2021). *Improving the tax system of Uzbekistan. National Interests: Priorities and Security. <https://doi.org/10.24891/NI.17.7.1392>.*

Urazmatov Jonibek Musurmanovich. *Ways to improve the mechanism for collecting value added tax. Journal of innovations in economy. 2021. Vol. 4, Issue 1. (63-69) pp.*

Жўраев А., Аманов А. "Солиқлар ва солиққа тортиш" дарслик 2020 йил

Исаев Ф. Аудит самарадорлигининг назарий-амалий талқини //Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка. – 2023. – С. 359-361.

Исаев Ф. И. Солиқ текширувларини рақамлаштириш зарурияти. "Бизнес-эксперт" илмий журнали. – 2021. – Т. 6. – С. 52-54.

Исаев Ф. Совершенствование налогообложения имущества //Экономика и инновационные технологии. – 2021. – №. 6. – С. 326-333.

Исаев, Ф. (2021). Солиқ юкини аниқлаш методикасини такомиллаштириш. *Iqtisodiyot Va ta'lim*, (6), 86–91. https://doi.org/10.55439/ECED/vol_iss6/a286

Исаев, Ф. (2022). Йирик корхоналар мисолида солиқ йиғилувчанлиги кўрсаткичини таҳлил қилиш методикасини такомиллаштириш. *Iqtisodiyot Va ta'lim*, 24(1), 317–326. <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/955>

Исаев, Ф. (2023). Молиявий ҳисобот сифатини оширишда солиққа тортиш, мустақил аудит ва ички назоратнинг ўрни. *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 1(7), 305–310. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2023-vol1-iss7-pp305-310>

Исаев, Ф. (2023). Солиқ таҳлили - иқтисодий таҳлилнинг таркибий қисми. *Nashrlar*. <https://e-itt.uz/index.php/editions/article/view/35>

Исаев, Ф. (2023). Солиқ услоҳотлари ва уларнинг оқибатларини баҳолаш. *Nashrlar*, 1(2), 59–62. <https://e-itt.uz/index.php/editions/article/view/421>

Исаев, Ф. (2023). Солиқ услоҳотларининг таъсирини таҳлил қилиш. *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 1(6), 155–161. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2023-vol1-iss6-pp155-161>

Исаев, Ф. (2023). Солиқ услоҳотларининг таъсирини таҳлил қилиш. *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 1(6), 155–161. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2023-vol1-iss6-pp155-161>

Исаев, Ф. (2023). Солиқ таҳлилининг фискал сиёсат самарадорлигига таъсир қилиш усуллари. *Nashrlar*, 1(1), 128–131. <https://doi.org/10.60078/2023-vol1-iss1-pp128-131>

Исаев, Ф. (2023). Солиқ текширувлари: аудит самарадорлиги таҳлили. *Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар*, 11 (1), 394–401. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss1/a42

Исаев, Ф. (2023). Солиқ юкини камайтиришда солиқ таҳлилининг таъсирига оид назарий мулоҳазалар. *International Journal of Economics and Innovative Technologies*, 11(2), 415–421. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss2/i41

Исаев, Ф. (2023). СОЛИҚЛАРНИНГ ФАРОВОНЛИККА ТАЪСИРИ НАЗАРИЯСИ. "Milliy Iqtisodiyotni Isloh Qilish Va Barqaror Rivojlantirish istiqbollari" Respublika Ilmiy-Amaliy Konferensiyasi Materiallari to'plami, 206–208. <https://conference.tsue.uz/index.php/article/article/view/393>

Исаев, Ф. (2024). Рақамли иқтисодиёт шароитида солиқ таҳлилининг методологик ёндашувлари. *Nashrlar*, 156. <https://e-itt.uz/index.php/editions/article/view/667>

Исаев, Ф. (2024). Рақамли молиявий активларни солиққа тортиш масалалари. *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 2(1), 352–360. <https://e-itt.uz/index.php/eitt/article/view/632>

Исаев, Ф., & Камилова, С. (2024). Электрон тижоратни солиққа тортишнинг назарий асослари. *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 2(3), 296–304. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2024-vol2-iss3-pp296-304>